

УДК 37.06(477.87):504
DOI: 10.24144/2524-0609.2020.47.151-155

Рюль Вікторія Олександрівна
кандидат соціологічних наук, доцент
кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
viktorija.riul@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7961-1933>

ВИВЧЕННЯ ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ (НА ПРИКЛАДІ ЛІСОВОЇ ПЕДАГОГІКИ)

Анотація: У статті розглядається становлення екологізації в українській освіті на фоні бурхливого розвитку екологічної освіти в світовому масштабі. Мета статті: дослідити потреби населення Закарпатської області в екологічній освіті на прикладі лісової педагогіки. Серед головних завдань даної статті виділяємо: аналіз поняття, характерних особливостей та мети екологічної освіти; визначення поняття та специфіки лісової педагогіки; вторинний аналіз соціологічного дослідження в рамках проекту «Ліси для суспільства – ліси без бар'єрів» (2018 р.). В статті проаналізовано потреби населення Закарпатської області в екологічній освіті на прикладі лісової педагогіки, а також дослідження основних проблем в галузі екологічної освіти на прикладі лісових територій Закарпатської області. Проведено аналіз основних понять, характерних особливостей, мети екологічної освіти. Проаналізовано поняття «лісова педагогіка», його специфіка. Проведено вторинний аналіз соціологічного дослідження в рамках проекту «Ліси для суспільства – ліси без бар'єрів».

Ключові слова: екологічна освіта; екологічне виховання; екологічне мислення; лісова педагогіка; еколого-освітня діяльність.

Вступ. У наш час людство починає замислюватися про те, яку планету залишить наступному поколінню, а також про гармонійне співіснування з природою. Стан навколишнього середовища переконливо показує, що наш дім страждає від нашого впливу, і ситуація з кожним днем лише погіршується, і ми постійно наближаємось до точки неповернення. Сьогодні ми живемо у період тотального світового екологічного виховання, коли основам екологічних знань навчають починаючи з дитячого віку та закінчуючи підвищенням рівня екологічної освіти керівників усіх рангів. У багатьох вищих навчальних закладах є кафедри чи факультети екологічної спрямованості, які організують екологічні національні та міжнародні семінари, конференції тощо. Також в Україні розроблено програми та концепції розвитку екологічної освіти та виховання, видано посібники та підручники з екології та створено наукові журнали. Слід зазначити, що сьогодні активно розвивається як формальна екологічна освіта (у школах, університетах, навчальних закладах), так і неформальна (через засоби масової інформації, кіно, музеї, виставки, заходи екологічних товариств тощо). Концепція освіти в Україні повинна враховувати безпрецедентний інтегративний характер екології, її спрямованість на вивчення сфери безпосередніх життєвих інтересів людини. Від формування цих знань залежить певний рівень ставлення людини до навколишнього середовища, тобто не тільки знання та розуміння, а й освіта. Насамперед від цих знань залежить саме існування людства та всієї планети Земля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми екології, формування екологічної культури осмислювались у публікаціях В.Андрущенка, Г.Бачинського, В.Вернадського та інших. Екологічну освіту, як один із напрямів формування екологічної культури, вивчали І.Мазур, С.Глазачов, О.Козлова та ін.

І.С.Черевко приходиться до висновку, що під час світової екологічної кризи існує потреба в екологізації освіти, сталому розвитку, екологічному імперативі, зміні антропоцентричної свідомості на екоцентричну. Велике значення в цьому питанні надається вихованню особистості, формуванню екологічної

орієнтації, екологічної свідомості, екологічної культури та екологічної компетентності [1]. Ми повністю погоджуємось, що високий рівень екологічної освіти стане запорукою забезпечення екологічної рівноваги у світі, засобом подолання екологічної кризи, а отже, стабільного та гармонійного життя на нашій планеті.

Ми погоджуємось з В.М.Назаренком, що створення системи безперервної екологічної освіти вимагає нової парадигми, а світогляд екологічної освіти представляють два взаємозалежні підходи – біоцентричний та антропоцентричний, що дозволяють скласти уявлення про єдність природи та людини, шляхи гармонізації їх взаємодії, а також структуру особистості, що відповідає вимогам екологічної етики. Вчений виділяє різні моделі організації екологічної освіти, які на сьогодні характерні для загальноосвітніх шкіл: включення екологічної інформації до традиційних предметів; вивчення екологічних проблем за спеціально підібраним предметом; формування екологічних знань з різних предметів, а потім їх інтеграція в окремий предмет; повна реформа освітнього процесу. На жаль, більшість шкіл в країні (98%) працюють за першою моделлю, тому можна сказати, що це проблема, яка стримує розвиток екологічної свідомості у дітей [2].

А.В.Шумілова стверджує, що екологічне виховання формує певні навички поведінки людини в природі. І ми погоджуємось, що лише осмислена поведінка в природі відповідно до набутих знань та навичок є свідченням екологічної культури особистості. Екологічна культура особистості складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: екологічні знання, екологічне мислення, екологічна діяльність. Багаж екологічних знань включає: дослідження учнями досвіду природоохоронних робіт; оволодіння знаннями про екологічну ситуацію в Україні; оволодіння знаннями про охорону рослин і тварин тієї місцевості, в якій вони живуть. Формування екологічного мислення формується із утвердженням власної позиції в класі, школі, за допомогою конкретних дій, пов'язаних з екологією [3]. А ми додамо, що не тільки в класі відбувається формування екологічного мислення, оскільки соціалізація дитини відбувається як в сім'ї, так і в колі друзів та сусідів, і через засоби

масової інформації, тому повинні бути залучені всі агенти соціалізації мають бути причетними для становлення власної екологічної позиції особистості в сучасному світі.

Ми повністю погоджуємось із С.О.Люленко, яка заявляє, що основною метою екологічного виховання та підготовки майбутніх учителів біології є формування екологічного світогляду, заснованого на єдності наукових та практичних знань, відповідальному та позитивному емоційно-ціннісному ставленні до власного здоров'я, довкілля, поліпшення якості життя, задоволення потреб людини [4; 5].

Мета статті: дослідити потреби населення Закарпатської області в екологічній освіті на прикладі лісової педагогіки. Серед головних завдань даної статті виділяємо: аналіз поняття, характерних особливостей та мети екологічної освіти; визначення поняття та специфіки лісової педагогіки; вторинний аналіз соціологічного дослідження в рамках проекту «Ліси для суспільства – ліси без бар'єрів» (2018 р.).

Методи дослідження. Були використані методи дослідження аналізу, синтезу та систематизації даних про розвиток екологічної освіти в Україні, а також вторинний аналіз соціологічного дослідження «Ліси для суспільства - ліси без бар'єрів», яке безпосередньо пов'язане з темою дослідження.

Виклад основного матеріалу. Серед соціальних екологічних інститутів першочергове місце займає система навчання та виховання - школа та вищі навчальні заклади. Вони покликані закласти основи індивідуальної екологічної культури, дати екологічні знання, виховувати любов до природи. Не буде перебільшенням сказати, що їх успіх чи невдача визначають, чи справляться майбутні покоління з екологічними проблемами.

Екологічна освіта – свідомий і систематичний розвиток знань про навколишнє середовище. Основна його мета - формування уявлень про природне середовище, специфіку його внутрішніх відносин, особливості впливу людини на довкілля, принципи гармонійного розвитку людини та навколишнього середовища. Вона включає певні знання про природне середовище, особливості антропогенного впливу на нього та формування поведінки людини, спрямованої на збереження, збагачення та розвиток природи. Критерієм ефективності екологічної обізнаності є не тільки знання та навички з охорони навколишнього середовища, а й активна екологічна поведінка, спрямована на збереження та збільшення природних ресурсів [6].

Екологічна освіта є органічною та пріоритетною частиною всієї системи освіти, що надає їй нову якість, що формує різне ставлення не лише до природи, а й до суспільства, до людини (екогуманізм). Екологізація освіти означає формування нового світогляду та впровадження екологізації в багатьох сферах суспільного життя. Метою екологічної освіти є пропаганда ідей захисту та збереження навколишнього середовища. На порядку денному залишаються ключові питання: забруднення атмосфери, водних і земельних ресурсів, накопичення непереробних промислових відходів та комунальних відходів, нездатність зберегти унікальні екосистеми та біорізноманіття на Землі [7]. Рівень сучасної шкільної освіти загалом та екологічної освіти в значній мірі залежить від впровадження у постійну практику нових оригінальних методів та прийомів навчання та виховання. Серед них широко розповсюджена і безперервна комп'ютеризація екологічної освіти. Необхідно також запровадити надзвичайні педагогічні прийоми, такі як, наприклад, «літній екологічний

табір», або починаючи з молодших класів проектних уроків, таких як «Ліс - мій друг», «Місто моєї мрії», «Екомагазин», «Еко-театр», «Природа та мистецтво».

У зв'язку зі створенням сучасної екологічної інформаційної культури сьогодні існує багато альтернативних загальноосвітніх шкіл додаткової екологічної освіти (фермерські школи, заочні екологічні ліцеї для учнів сільських шкіл та малих міст, табори та школи в деяких сферах екологічної та біологічної освіти та ін.). Одним із видів екологічної освіти є «Лісова педагогіка», яка передбачає вивчення лісу безпосередньо в лісі. Лісова педагогіка як частина екологічної освіти є вченням про лісову екосистему та освіту людини про стійкий спосіб життя на прикладі лісу. Діяльність лісової педагогіки спрямована на всі цільові аудиторії, особливо на дітей та молодь. Це забезпечує не тільки знання, але і впливає на емоційний стан людини, сприяє набуттю навичок та цілісному розвитку особистості. У лісовій педагогіці використовуються елементи прикладного навчання, процес яких насамперед включає ігрові моменти, коли діти переживають ліс із залученням усіх органів чуття для кращого сприйняття інформації та емоційних переживань. Лісова педагогіка використовує елементи підготовчого навчання, процес якого включає попередні ігрові моменти, коли діти відчувають ліс із залучення всіх органів чуття для кращого сприйняття інформації та створення емоційного досвіду. Лісова педагогіка в процесі навчання використовує методи розвитку творчого та дослідницького навчання та критичного мислення, роботу в командах, літературні та художні прийоми, музичну терапію, роботу з використанням натуральних матеріалів, трудову діяльність, заходи у лісі та інші інтерактивні підходи навчання.

У рамках проекту «Ліси для суспільства - ліси без бар'єрів» на замовлення організації FORZA було проведено соціологічне дослідження у 2018 році кафедрою соціології та соціальної роботи ДВНЗ «УжНУ». В статті ми представимо вторинний аналіз результатів цього дослідження, оскільки вони відповідають тематиці нашої наукової роботи. Метою даного проекту була екологізація населення області через створення відповідних умов та проведення відповідних заходів щодо підвищення та поглиблення рівня знань про важливу роль лісів. Крім цього, завданням проекту є покращення рівня знань про ліси та їх цінності та продукти та поглиблення розуміння природи, зокрема серед молодих.

Завдання проведено в рамках проекту соціологічного дослідження стало вивчення освітніх потреб населення Закарпатської області в розрізі нижче визначених цільових груп з підготовки адекватних умов та продуктів екологічної освіти та екологічного туризму на лісових територіях відповідно до результатів дослідження. Дослідження інформації про зацікавлене населення в екологічних питаннях, екологічній обізнаності, очікуванні та потребі оцінки лісу внаслідок багатофункціонального ведення лісового господарства, затребуваних послуг, продуктів та зручності в лісі, зацікавлених у програмі екологічної освіти та лісовій педагогіці. Вибірку дослідження склали 400 осіб в межах Закарпатської області, зокрема в розрізі цільових груп: відвідувачі/туристи: 250 осіб (62,5%), представники освітніх установ: 100 осіб (25%), особи з обмеженими фізичними можливостями: 50 осіб (12,5%).

Для кожної цільової групи використовувався опитувальник з фокусом на специфічні освітні потреби туристів, освітян та людей з обмеженими можливостями. Спільними для всієї сукупності рес-

пондентів виступали питання щодо розміщення інтерактивних освітніх об'єктів у лісі. На запитання «Чи Вам колись зустрічався інтерактивний освітній об'єкт безпосередньо у лісі?» ми отримали наступні відповіді: 15,3% респондентів відповіли «Так», причому вищий відсоток тих, хто спостерігав освітні об'єкти серед туристів та відвідувачів лісу (17,2%), а найнижчий – серед людей з обмеженими можливостями (8,2%); 46,6% респондентів відповіли «Ні, але з задоволенням відвідали б» (в розрізі між групами респондентів помічена зворотна картина – 59,2% людей з обмеженими можливостями підтримали цей варіант, що є найвищим показником серед груп, і лише 42,4% туристів обрали саме цей варіант відповіді, й ось цей показник виявився найнижчим); 38,1% респондентів ніколи не зустрічали освітні об'єкти в лісі (розподіл серед різних груп показав невелику дисперсію $\pm 5\%$). В ході дослідження лише 52 особи з 61 тих, хто зустрічав інтерактивний освітній об'єкт безпосередньо у лісі вказали, що саме вони бачили. З них 11 осіб (2,8%) бачили лісові ворота, 9 осіб – стенди з зображенням лісу (2,3%), інформаційні мапи та фотостіни зустрічали по 4 респондентів (відповідно по 1% від усіх респондентів). Окрім цього серед освітніх об'єктів зазначали: «лісові гноми вирізьблені з дерева», «дерев'яні статуетки», «кормушки, дендрофон», «маршрутні вказівники», «умовні позначки на деревах», «картинки з тваринами» «шпаківні» тощо.

Нами було з'ясовано, що 75,9% респондентів бажають зустрічати більше освітніх об'єктів у лісі. Найбільший відсоток таких серед представни-

ків освітніх установ – фактично кожні дев'ять осіб, представників даної групи з десяти відповіли ствердно на запитання «Чи хотіли б Ви, аби у лісі, парку і т.д. було більше інтерактивних освітніх об'єктів?». Найменший відсоток серед туристів та відвідувачів лісу – всього 68,7%. А люди з обмеженими можливостями в своїй думці наближаються до освітян. Не бажають бачити освітні об'єкти в лісі 8,3%. Причому найбільший відсоток таких серед туристів – 12%, тоді як серед освітян та людей з обмеженими цей відсоток в межах статистичної похибки. Вагалися з конкретною відповіддю 15,8% усіх респондентів. Найбільше таких спостерігалось серед туристів – 19,3%, а найменше серед освітян – 8%.

Зібрана інформація дозволила побачити які саме об'єкти, хотіли б бачити респонденти в якості освітніх унаочнень. Найбільш популярним потенційним освітнім об'єктом в лісі стала фотостіна на тему тварин, дерев'яні макети тварин. Її бажають зустріти в лісі 55,6% респондентів. Серед конкретних груп спостерігаємо наступний розподіл: 50,5% – туристи та відвідувачі лісу, 57,7% - представники освітніх установ, 72,9% – люди з особливими потребами. Другим за популярністю виявився об'єкт – «шпаківні та годівниці для різних тварин, пташиний годівник». Його б не проти спостерігати в лісі 46,1% респондентів. В розрізі груп маємо наступну картину: 29,2% – люди з обмеженими можливостями, 45,1% – туристи та відвідувачі лісу, 56,8% – представники освітніх установ (рис.1; рис.2).

Рис.1 Інтерактивні об'єкти, обрані туристами

Рис.2 Інтерактивні об'єкти, обрані представниками освітніх установ

В число найбільш популярних об'єктів також увійшла дитяча спостережна вежа, дерев'яна хатка – має 42,4% прихильників. Найбільшими прихиль-

никами цього об'єкту є освітяни (61,1%) відносно популярною він є у туристів (38,7%), а найменш зацікавленими зустріти такий об'єкт є люди з обмеже-

ними можливостями (тільки кожен п'ятий представник цієї категорії респондентів). Об'єкт «дерев'яні віконця, що обертаються (з зображенням тварин або рослин на відповіддю на звороті)» здобув прихильність у 40,9% респондентів. Як і у попередніх випадках, найбільш популярним об'єкт став у освітян (53,7% респондентів з цієї групи хотіли б бачити такий об'єкт у лісі), дещо меншу популярність він має у людей з особливими потребами (45,3%) і тільки кожен третій турист або відвідувач лісу волів би бачити дерев'яні віконця в якості освітнього об'єкту в лісі.

Більше третини респондентів (37,9%) бажають спостерігати в лісі трав'яну спіраль (висаджені лікарські рослини). В розрізі груп маємо наступну ситуацію: 48,4% представників освітніх установ не проти зустріти цей об'єкт у лісі, 39,6% людей з обмеженими можливостями також не проти зустрічі з об'єктом, серед туристів ж таких виявилось всього 32,7%.

Фактично, кожен третій респондент (33,2%) підтримує встановлення лісового ксилофону і дендрофону (використання дерев'яних планок з однієї або різних порід для видобування з них різних звуків) в якості освітніх об'єктів. Цікавим є те, що на відміну від ситуації з підтримкою попередніх унаочнень, найбільше ратують за встановлення подібних освітніх об'єктів люди з обмеженими можливостями – 37,5% (це може бути пов'язане з легкістю сприйняття органами чуття, особливо, що стосується людей з вадами зору). 35,3% туристів та 26,8% освітян підтримують ці об'єкти. Майже однаково підтримку здобули об'єкти «конструкція лисячої нори» – 27,7% (розподіл серед різних груп показав невелику дисперсію $\pm 3\%$) та «дерев'яні пазли (кубики або плас-

кі частинки з різних порід)» (розподіл серед різних груп показав мінімальну дисперсію $\pm 1,5\%$). Передостаннім за популярністю виявився об'єкт лісової брами. Його б не проти спостерігати в лісі лише 21,9% респондентів. При чому найменше бажають бачити такий об'єкт представники освітніх установ – всього 9,5%. В той же час, підтримують встановлення лісових брам 27% туристів та кожна четверта людина з особливими потребами.

Висновки. В результаті нами було з'ясовано, що представники різних категорій населення зацікавлені в інтерактивних об'єктах лісової педагогіки і мають чіткі уявлення про те, які саме інтерактивні об'єкти хочуть бачити на лісових територіях Закарпатської області. Особливої уваги заслуговує те, що в ході дослідження дві цільові групи (туристів і відвідувачів лісу та людей з обмеженими можливостями) виявили зацікавлення у платних програмах «навчання про ліс у лісі» у супроводі кваліфікованих гідів-лісових педагогів.

Цей напрямок екологічної освіти потребує подальших досліджень та розвитку в нашій державі, оскільки він забезпечує не тільки знання, але й впливає на емоційний стан людини, сприяє набуттю навичок і цілісного розвитку особистості. Лісова педагогіка використовує елементи пригодницького навчання, процес якого включає насамперед ігрові моменти, коли діти відчують ліс із залученням усіх органів чуття для кращого сприйняття інформації та набуття емоційного досвіду. Також за допомогою лісової педагогіки можна буде сформувати стійку екологічну позицію щодо захисту та відновлення лісових територій нашого регіону, що є вкрай важливим для виживання Карпат як екосистеми.

Список використаної літератури

1. Черевко І.С. Вплив екологічної освіти на формування особистості підлітка як суб'єкта навчання. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 20. С.718–727.
2. Назаренко В.М. Будущее экологического образования: некоторые предположения. *Экология и жизнь*. 1997. Вип.№ 2-3. С.18–21.
3. Шумілова А.В. Формування екологічної свідомості школярів еколого-освітніми заходами НПП «Слобожанський». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна*. Серія: Екологія, Харків, 2015. Вип.13. С.104–111.
4. Люленко С.О. Екологічна освіта та виховання майбутніх вчителів біології на сучасному етапі розвитку суспільства. *Інноватика у вихованні*. 2017. Вип. 6. С.118–124.
5. Люленко С.О. Методологічні підходи у екологічній освіті. *Природничі науки в системі освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (Умань, 27 лютого 2013 р.). Умань: Жовтий О.О., 2013. С.147–150.
6. Концепція екологічної освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. №7. С.3–23.
7. Національна доктрина розвитку освіти: Затверджена Указом Президента України від 17.04.2002 року № 347. *Освіта*. 24 квіт. №14. С.2–4.

References

1. Cherevko, I.S. (2013). Vplyv ekolohichnoi osvity na formuvannya osobystosti pidlitka yak sub'iekta nachinnia [The influence of environmental education on the formation of the adolescent's personality as a subject of learning]. *Collection of scientific works of K-PNU named after Ivan Ogiienko, Institute of Psychology named after GS Kostyuk NAPS of Ukraine. Problems of modern psychology*, 20, 718–727. [in Ukrainian].
2. Nazarenko, V.M. (1997). Budushcheje jekologicheskogo obrazovanya: nekotoryje predpolozhenija [The Future of Environmental Education: Assumptions]. *Ecology and life*, 2-3, 18–21. [in Russian].
3. Shumilova, A.V. (2015). Formuvannya ekolohichnoi svidomosti shkolariv ekoloho-osvitnimy zakhodamy NPP «Slobozhanskyi» [Formation of ecological consciousness of schoolchildren by ecological-educational actions of NPP «Slobozhanskyi»]. *Scientific Herald of Karazin Kharkiv National University. Series: Ecology*, 13, 104–111. [in Ukrainian].
4. Liulenko, S.O. (2017). Ekolohichna osvita ta vykhovannya maibutnix vchyteliv biolohii na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva [Ecological education and upbringing of future biology teachers at the present stage of society development]. *Innovatyka u vykhovanni*, 6, 118–124. [in Ukrainian].
5. Liulenko, S.O. (2013 February 27.). Metodolohichni pidkhody u ekolohichnii osviti [Methodological approaches in environmental education]. *In proceedings of International scientific-practical conference «Natural sciences in the education system»* (pp.147–150). PP Zhovtyi O.O. [in Ukrainian].
6. Kontseptsiiia ekolohichnoi osvity Ukrainy (2002). [The concept of environmental education in Ukraine]. *Information collection of the Ministry of Education and Science of Ukraine*, 7, 3–23. [in Ukrainian]
7. Natsionalna doktryna rozvytku osvity (2002). [National doctrine of education development]. Approved by the Decree of the President of Ukraine of 17.04.2002, № 347. *Education*, 14, 2–4. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.09.2020 р.
Стаття прийнята до друку 01.10.2020 р.

Riul' Viktoria

Candidate of Sociological Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

THE STUDY OF TRANSCARPATHIAN POPULATION NEEDS IN ECOLOGICAL EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF FOREST PEDAGOGY)

Abstract. The article considers the formation of forest pedagogy in the Ukrainian education against the background of the rapid development of environmental education worldwide. The formation of knowledge depends on a certain level of human attitude to the environment. It is not only knowledge and understanding, but also education. The article analyzes the needs of Transcarpathian region population in the environmental education on the example of forest pedagogy. It also studies major problems in the field of environmental education on the example of forest areas of the Transcarpathian region. Scientific methods used: analysis, synthesis and systematization of data on the development of environmental education in Ukraine; secondary analysis of the sociological study of «Forests for society – forests without barriers», directly related to the research topic. The analysis of basic concepts, characteristic features and the purposes of ecological education is carried out. The level of modern school education in general and environmental education in particular largely depends on the introduction into permanent practice of new original methods and techniques of teaching and education. Forest pedagogy is considered an innovation in environmental education – it is the learning on the forest directly in the forest. Forest pedagogy activities are aimed at all target audiences, especially children and youth. It provides not only knowledge, but also affects human emotional state, promotes the acquisition of skills and holistic development of an individual. We found that representatives of different categories of population are interested in interactive objects of forest pedagogy and have a clear idea of what kind of interactive objects they want to see in the forest areas of the Transcarpathian region.

Key words: environmental education; environmental education; ecological thinking; forest pedagogy; ecological and educational activities.